

Биљешке Војина Гајевића, предратног наредника ЈВ, активног учесника 13-јулског устанка, полсератног мајора УДБ-е, надасве веома реалног човјека.

Овдје представљене забиљешке и сјећања, пронађене су у његовој заоставштини и од стране потписаног приређивача су веома мало или нимало кориговане у оном дијелу у којем је било нужно ради разумијевања појмова, или уопште ради разумијевања догађаја. Како год да изгледа ово је први текст и најстарији текст о селу Козица, и са наведеног аспекта довољно је значајан да буде објављен. Тачност текста је онаква како је то видио писац, а не како званична историја тумачи. Приређивач се трудио да поједине текстове уклопи у цјелину иако су често исти написани без редоследа онако како је аутор у том тренутку размишљао и поимао догађаје, често преклапајући тренутно са неким ранијим забиљешкама. Текст оригинала је откуцан на танком папиру, ћириличним текстом веома често прецртан оловком са забиљешкама писаним руком. Такође текст није систематски обрађена цјелина која се може пратити у смислу књижевног или историјског записа већ херистоматија одређених чињеница које су комбиноване са размишљањима аутора. На многим мјестима текст је нечитак. Приређивач трудио да текст представи као једну цјелину која има свој почетак и крај и која се може пратити кроз историјска кретања. Реална претпоставка је да је текст настао у периоду од доласка у Козицу када је отишао у пензију 60-тих година 20 вијека.

Приредио Стеван Гајевић.

Козица

Бити у Козици, родити се и одрасти а не мислити на њену историју немогуће је, многе стране у њој опомињу и привлаче и када би хтио да окренеш главу од ње. Велики зидови порушеног града-тврђаве, старих српских владара Немањића, порушени зидови великог манастира показују тешку прошлост овога краја. Са друге стране гробља и гробови расути дуж читавог села показују и старију и новију историју почев од Римљана, Грка (Ромеја - Византинаца прим.аут), па до задњег крвавог рата.

Козица

Поред старог Јерининог града тврђаве (Козник) који се диже са десне стране Кучаице (Козичка ријека) налази се прастаро гробље у које се сахрањују људи још из римског доба, о чему свједоче споменици из римског времена у доњем дијелу гробља, Овај дио гробља у народу се назива и грчко гробље, а што значи да се у њему сахрањивао старији народ који је прије Срба живио у селу. Поред гробља и Јерининог града пролази широки друм који се спушта преко Орлића (засек)

према Клекама и даље према Пљевљима. Народ обично говори да је овај пут чији су трагови и данас добро видљиви потиче од Турака и зове га царски, међутим модерна наука је са сигурношћу утврдила да је ово римски пут, односно да су га градили римљани. Раније док су људи сјекли шуму на Црном Врху, причали су да су наилазили на дијелове калдрмисаног пута. Најзначајнији и најмонументалнији споменик или остатак старог времена у Козици је Јеринин Град. Нико није сигуран када је град тачно настао и због чега, али га предање везује за проклету Јерину која је градила оваке граове широм данашње СР Србије и Босне. Ја сам мишљења, да колико добро познајем историју да је град настао раније и свакако није за вријеме Јерине јер нема историјских података да је она владала у овим крајевима. Школовани историчари градњу града приписују Немањићима, када је Српска држава била највећа и најјача. Како се у подножју града налази рудник гвожђа који је кратко радио и после рата¹ вјероватно је да су они који су град градили хтјели да заштите рудник и рударе. Град је добро очуван и сјећам се да сам се као млад момак често пео на највећу кулу, која стоји и сада али се полако обрушава. Кад се сиђе у подножју града према Кучаици² постоји једна велика површина као ливада, сада прилично обрасла шумом, али ако се пажљиво погледа виде се остаци веома старог насеља, међе и кућишта старих Козичана који су овдје живјели, копали руду славили своје славе рађали се и умирали. Преко ријеке од насеља налази се рудник, сада у потпуности опустео, иако стручњаци кажу да је руда доброг квалитета. За село би било добро да се отвори овај рудник јер би млади остали на својим огњиштима и не би одлазили у потрази за послом у градове. Нико тачно не зна од кад овај рудник постоји. Ја сам разговарао са инжењерима који су ми рекли да је рудник старији од града... можда су рудник користили још стари Римљани јер су они живјели у Козици правили су пут, вјероватно због неког разлога а то свакако може бити рудник, јер других села као Козица има још па нису свугдје правили путеве.

Такође у Котлини засеоку гдје су куће Гајевића постоје два римска камена на којима пише нешто на латинском језику.

Козник – северна страна

Када се крене од Јеринина града према западу неких пола километра, царским друмом наилазимо на монументалне остатке неког средњовјековног манастира. Име манастира није остало сачувано и нико не зна како се звао манастир, али поред рушевина и данас постоји лијепо сачувана чесма

¹ II sv. rat

² Kozička rijeka

познатија као - калуђерска. Изнад самог манастира стоје окомите литице које се зову калуђерске стијене. Према причи која је остала, кад су Турци освојили град и манастир порушили, калуђери су се сакрили и живјели високо у стијенама у својим испосницама и келијама, али народ је код њих долазио окупљао се они су народ савјетовали, лијечили и причали им о слави старе државе. Кад је ово дошло до неког турског паше он је одлучио да заувјек калуђере истјера из Козице, па се прича да у калуђери бацани са стијена због чега се данас зову калуђерске. Да ли је тако било или није нико није сигуран, али је сигурно да је послје тога подигнут манастир у Дубочици и да су козички муслимани који су живјели на манастирској земљи у Козици Џићи, носили годишњи прилог манастиру у Дубочици како би се спасли од гријеха.

Осим манастира у Орлићу, у Козици су постојале још двије цркве. Једна је била у садашњем гробљу поред града чији се остаци називају између садашњег и грчког гробља. Ње више нема и вјероватно је запаљена у некој буни. За другу цркву причају да је била у Врањачи³, али гдје тачно нико не зна.

Постоји једна прича, да су турци опседали Јеринин Град⁴ три дана, у граду је било 12 војника, осим којих је било народа и трговаца као збјег... након три дана више нису издржали јер су турци пријетили да ће град разорити ватром а народ побити. Војници су се предали а турски командант је одржао ријеч и није разорио и запалио град.

Свакако народу под турцима и агама није било лако, харач је био велики, али и зулум, због тога је било увијек хајдука који су се борили против турака до коначног ослобођења 1912. Било је много зулума па су неке породице одселиле или потпуно нестале, нема више Бујака, Рва, а посебно су страдали Брајовићи ....

Гајевићи

О порјеклу старих Гајевића мало ко зна поуздане податке, јесу ли се доселили одакле или нису од кога потичу и сл. Има разних прича које људи причају, да су била три брата па да су због крви дошли у Козицу, из Вранеша иза Пљеваља ... међутим нема тачне истине јер људи нису били писмени, манастир је био спаљен и уништен а и оно што се чувало по кућама је или уништено или спаљено у бунама и ратовима. Наши стари са којима сам ја разговарао не могу да ми кажу јесмо ли се ми као племе (братство) доселили однекуд или смо у Козици одкад знамо за себе. Гајов камен⁵ је и данас у нашем гробљу поред града, и сви се сахрањујемо око њега, а то значи да смо Гајевићи настали од Гаја и да смо као такви одувјек у Козици. Како смо се и јесмо ли презивали Гајевићи прије Гаја то нико не зна. Кажу наши стари да је Гајо био властелин и имао сина јединца Миладина којег је много волио а он имао три сина Стојка, Остоју и Вукшу. Од њих тројице потичу сви Гајевићи који данас живе.

Кад је била Карађорђева буна⁶ потомци старих Гајевића формирали су једну чету невелику и пођу да се придруже Карађорђу у околини Нове Вароши. На челу чете се налазио Остоја ђед мог ђеда Остоје. Стигли су Гајевићи до војводе али времена су била тешка већ наредне године морали су да се врате у Козицу. Кажу да је један рођак остао тамо око Нове Вароши и да су од њега Гајевићи који сад тамо има.

Прођоше дани првог устанка и Остојино и Миладиново војевање. Каменогорци и Козичани се не одселише. Султанова амнестија велике шуме око села, као и њихова слога гарантова им сигурност. Мало се примирише и не напустише села. А нијесу имали ни потребе. Со су набавили раније од

---

3 Zaseok u Kozici

4 Koznik

5 kiljen

6 Prvi srpski ustanak

хана на Јабуци, а друго им није ништа ни требало из чаршије. Савише се око села и кућа, око стоке. А и турци се забавише сами са собом око реформи, те раја мало одахну. Дођоше реформе у турском царству и побуне бегова 1820. године и трајаше 20 година. Међусобне борбе између турске власти и бегова, мало олакшаше раји. Јер за то вријеме турци нијесу имали времена да се баве рајом, која је чекала да се турци искољу међусобом, па да онда устану на буну и да се прикључе Србији, преко Увца. Али вријеме учини своје. Реформе победише Турска се стабилизова, а бегови се после много мртвих умирише. Онда се турци поново окренуше раји и почеше да заводе читлучење, умјесто укинутих спакилука. Многи до тада слободни сељаци почеше се стављати под заштиту бољих и човјечнијих бегова да би избјегли зулумћаре. Они (сељаци) сматраху то привременим злом, само да би се привремено одржали. Да би се заштитили они (Гајевићи) затражише бегове из Подборове (Маоче) и узеше их за своје аге. Били су се прочули, као поштени и човечни, а поштовали су образ и штитили су чивчије. Бојећи се да им се који мухаџер не увуче, јер их је после устанка у Србији био пун Санџак, турци се прихватише и тако Козичани Гајевићи посташе чифчије Реџовића и почеше давати трећину у мјесто раније десетине. Тако је Остоја Гајовић са својим сином Миладином постао чифчија Реџовића. То стање турци и озаконише саферском одредбом по којој су узимали трећину од жита, и половину од сијена. И поред тога кућа Остојина бијаше богата, па је било и за агу за породицу. Изгелдало је да ће ова мирна породица сада провести миран живот у овом планинском селу, али добро тражи зло, јер оба заједно прате човјека.

Село богато стоком и бијелим мрсом, а опкољено великим шумама са доста дивљачи, привуче бројне аге и бегове у лов и провод у Козицу и Камену гору. Сељаци су им морали прирепамти храну и конак, као и одмор. Крај јаких извора правили су тефериџ и седељке док су се пекли јањци домаћице су спремале пите и цицваре. Настало би излежавање, на којој, по слами бегови тражили само покровце јер поњаве и друга шаренила нијесу долазила у обзир јер их турци нијесу примали, бојећи се бува и ушију. Ако би који чифчија донио поњаву ага би га одмах изгрдио:

„Камо влаше покровац, нећу ја да купим твоје уши и буве“, сиромаш чивчија ако не би имао покровац морао је да га позајми од комшије. Крај добре пијаће воде, богате софре на ливади пуној траве и цвијећа, разасртим чергама и слами сједјели су аге Реџовићи. На њима је шуштала одјећа од црвене чохе, извезена златним гајтанима. Пуцати од срмајли шећанки, заведених за силаје од црвене коже са много преграда, а наоружани сребром извезеним нишанима. Аге су са собом водили и велику пратњу, јер им се није ишло самима у Козицу, јер су знали да тамо често навраћају хајдуци, који су туда пролазили од Златара до Крнова. У то доба био је у сам комшилук и дугогодишњи хајдук Ристан Шарац из Матаруга, са њим је ишао и Маринко Леовац, Иван Робовић, Милија Илић и др. Ова мала хајдучка чета задавала је турцима страх у кожу, да су морали да са собом воде велику пратњу, раја је морала поред великог трошка даје велике дангубе, које су биле веће зло него трошкови. Оставља се коса и рало, служе се турци! Поред тога турци нијесу смјели да залазе дубоко у шуму, ради лова, јер су се плашили да не налете на хајдуке, већ су тјерали чивчије у хајку, а сами чекали дивљач на пропланцима и ловили, а улов су морали да носе чивчије на својим самарицама у Подборву, као и у Пљевља, аге су се само хвалиле својим ловачким плановима и стрелачким вјештинама. Овако понашање ага, изволијевање и малтретирање раје, затегло је жице мржње код раје тако да је био потребан само мали повод или узрок па да пушка пукне. Да се прекине нит понижавања, клањања, малтретирања па да мржња прерасте у отворену борбу, сачекивање у засједама и скидања глава. То је једва чекао сваки отресити човјек у Козици и Каменој гори. То је постао свакодневни разговор „нека једном пушка пукне у падне мртва глава, па и да се турци окане долажења у Козицу, или да се сви селе из Козице другог излаза нема“. Већ одавно припремана одлука паде једнога дана. Одважан стасит младић из Камене горе Мићо Глушчевић син Риста Глушчевића уби турчина силеџију из

Пљеваља.

Једни причају да је убиство пало због шамара, други кажу да је Мићо волио неку ђевојку комшиницу, коју је и турчин заволио и на силу хтио да срамоти, али разлог Мићовог одласка у хајдуке се није утврдио. Мићо Глушчевић после убиства турчина наставио је хајдуковање, све до своје погибије. Са великом храброшћу, убрзо је изашао на глас као велики јунак, зато га дружина изабра за свога харамбашу. Мићо Глушчевић са својом дружином крстарио је од Таре до Увца и од Дрине до Ибра, светио се турцима за њихова насиља над поробљеном рајом. Његова хајдучка дружина нападала је и читава насеља, која су раји задавала муке и у којима се развио бажибозлук, те се истцпао насиљем над рајом. Тако су 1858. године попалили цијело село у којему су бажибозлуци толико били осилили да су својим насиљем дотужили раји у околним селима. Попаљено село од стране хајдука звало се Прошће (Буковица Пљевља). Мићово хајдуковање трајало је до 1862.године, када је на позив племенских главара са 70 ускока из Санцака прешао Тару и у великој шаранској бици погинуо на мјесту Руданци у Шаранцима. Док је Мићо Глушчевић хајдуковао често је навраћао код својих рођака у село Козицу у тамо се скривао од тешких зима. За то вријеме турци су сазнали гдје се Мићо склањао, али све до његове погибије нијесу се појављивали у Козицу, јер су се бојали освете овога харамбаше и његове дружине.

Син старог Остоје Гајовића Миладин имао је 2 сина. Старијем сину дао је име свога оца Остоја, млађем Стојан. Старији син Миладинов Остоја имао је 5 деце 2 сина и 3 кћерке. Мог чукунђеда Миладина убили су турци на кућном прагу на Божић. Разлог је био бизаран - неко од локалних кабадахија-башибозлука муслимана наредио је да раја не смије да пије ракију за Божић. Ипак Божић је Божић и нечим се наздравити мора, па је Миладин негдје набавио шпиритус за освјетљење, који су разблаживали и пили. Убијен је на кућном прагу. Остоја син његов никад није могао са тим да се помири двије године четовао је са Мићом Глушчевићем и осветио је оца.

Остоја је био веома предузимљив и велики радник, кад се данас погледа коју површину земље имају његови потомци то је веома импресивно, од Јеринина града до Црног Врха.....имао је велику породицу а и женио се два пута, кажу да је држао око 500 оваца и био за своје вријеме релативно богат. Иако је био сељак и неписмен⁷ био је свјестан вриједности писане ријечи и образовања. У нашој кући се увијек причало о некадашњем сјају и паду српског царства, и како је осим мача неопходно и развијати писменост и читати књиге и прихватити рад просвјетитељски. Свог сина а мог оца Стевана дао је на тадашње школе а које су биле цркве и манастири прво манастир Милешева а затим Сељанима код Пријепоља.

Стеван је рођен је у Козици 1871.године. Још као дијете Стеван је увиђао неправду и то је највише мрзио. Ради тога његов отац ријеша да га да у школу. Али пошто у то вријеме није било школа у овом крају, Стеван је морао да пође у Србију и пошто је завршио основну школу завршио је у малом манастиру у Сељанима код Пријепоља а реалку у Београду. По завршетку реалке Стеван се уписао у учитељско-богословску школу у Новом Саду и у Сремском Карловцу по завршетку школе Стеван није могао добити запослење, па се вратио у своје родно мјесто и наставио да се бави земљорадњом.

У току свога школовања Стеван је учовао велике неправилности, које су владале у Србији. Прогањање ђака и студената, кажњавање затвором, као и новчаним казнама, само за што су били на страни социјалне правде. Када се вратио у родни крај, тамо је видио биједу и немаштињу, сиротињу коју су разгонили турци зулумћари, налазећи се у таквој средини Стеван је почео да окупља рају и да их храбри и тјеша Стеван је српски народ савјетовао да се стрпе и не клону духом, јер како је он говорио „неће потрајати дуго када ћемо се наћи у слободи“.

---

⁷ Nije sigurno da je bio nepismen

Пролазе дани, а слободе нема да дође. Стеван и даље ради на повезивању са одважним људима из Србије и Црне Горе. Желећи да се борба српског народа одвија у два правца, за социјалну правду и политичку слободу у Србији и националну борбу у још не ослобођеним крајевима српства. Као учеван човјек (интелектуалац) Стеван је остао такав све до своје смрти. Још за вријеме свог школовања Стеван је припадао оној напредној школској омладини и на чијем се челу налазио Светозар Милетић. Када се Стеван вратио у свој родни крај он је наставио да шири напредне идеје да окупља око себе младе људе да их учи како се треба борити за права човјека и његову слободу. Стевана су поред његових људи из његовог краја посјећивали и други учевни људи из других крајева: Ристо Ненадић, Танасије Пејановић, Симо Брашанац (Мрдо), Исак Зиндовић, Симо Деспотовић и др. У таквом његовом раду Стеван је наилазио на бројне тешкоће, јер иако је било људи који су се дивили његовој мудрости, ипак је међу њима било и таквих, који су га откривали пред турцима, који су га стално пратили и вребали да га ухвате. Зато се Стеван морао склањати испред турака, бјежати по шумама и пећинама, као и код својих пријатеља у Бабине и Својчево. Године 1900. Стеван се жени из Бабина ћерком Дамљана Деспотовића, који се у то вријеме налазио у Црној Гори. Као ускок Дамљан је 1880. године убио турчина, а у исто вријеме и његовог комшију Маркића Зинда и том приликом отишо у хајдуке, прешао Тару и ускочио у Црну Гору. Одмах по доласку-преласку у Црну Гору Дамљан је ступио у борбу против турака на страни Црногораца и у тој борби погинуо на мјесту звано Штитарица у Црној Гори. Његова једина ћерка Стана остала је у колијевци и када је дорасла Стеван је узео за жену. Тако је Стеван Гајовић засновао породицу. Стеван је у породици имао 3 сина Мирка, Војина и Владимира. Војин се родио 1907. године у селу Козици у доба велике припреме балканских владара за општи устанак и борбу против Отоманског царства, за ослобођење Српства, Грка и Бугара, који су се налазили у ропству под турцима. У то вријеме Стеван се налазио у Србији, он је радио као курир у одељењу за везу између Србије и Црне Горе. Једном приликом је ноћу између 15. и 16-ог априла 1907. године Стеван је добио акт строго поверљиве садржине, од руководиоца обавештајне службе у Србији Вука Поповића, са задатком да га носи и преда руководиоцу обавештајне службе у Црној Гори. Важност овога поверљивог акта била је велика. Када је Стеван пренио акт преко Таре у Црну Гору на мјесто звано Пода у Шаранце, предат му је други акт сличне садржине, који је Стеван морао да носи у Србију. Вративши се назад, те када је дошао у близини тарског моста на мјесто звано Ђавоље лази, гдје су до тада прелазили курири из Србије за Црну Гору и обрнуто Стеван је био изненађен, јер је видио да је мост на Тари срушен у воду, а на десној обали покрај срушеног моста стајала је јака турска стража (аскер). Видјевши ово Стеван се кришом повуко у шуму и зачуђен подуже остао у шуми мислећи шта да уради и куда сад да прође Тару. Мислећи овај догађај врло није за Стевана, јер је мрак био близу, а тарске стјеновите врлети су биле непроходне тако да је Стеван морао у тим врлетима да се мучи, лута беспућем и тамо да ноћи. Велика пустиња очајан мраз који је Стевану стварао грчеве у жилама, често је тешко подносио и дрхтавицу. Када је освојено дан Стеван је уморан, премрзнут и гралан кренуо ка другом мосту на Тари звани Левер Тара. Тетурао је и успут често посртао и падао. Када је дошо на други тарски мост и тамо га је стрегила још тежа невоља. На том мосту су стајали удвојени турски стражари, а на десној обали Таре видио је пуно шатора и велику турску војску, која чува моста на Тари, видећи ово Стеван је морао шуми, затим је кренуо даље лијевом обалом ријеке Таре. Том приликом је наишо на чобанина који је чувао козе, Стеван је замолио чобанина да му каже гдје постоји спавалиште и да ли има сплавар који пребацује путнике преко Таре. После дужег разговора чобанин рече има једно спавалиште и сплавар, али је то удаљено око 9 километара низводно. Како је Стеван био преморен и дуже времена без хране, а дан је одмицо, упитао је чобанина да ли негдје има у близини кућа или неки катун, гдје би се могло преноћити, дјечак је одговорио да нема већ само овако како видиш.

Тада је путник кренуо даље, пред њим су се испријечиле велике стијене и јаруге, прекривене ниским лиснатим шумама. Терен је био непроходан, тако да се путник често морао да се враћа по неколико стотина метара назад и да тражи излаз из ових страшних јаруга и да настави кретање низводно. Крећући се беспућем, Стеван је често застајао и размишљао као да пређе овај и овакав безизлазни терен. Пошто је било облачно и тмурно вријеме Стеван се кретао без икакве оријентације и када је залутао дошла је ноћ. Стеван је заспао у неки велики камњар и ту остао и преноћио. Није мого да спава нити да лежи на хладној земљи, већ је цијелу ноћ тапкао и дрхтао у том камењару. Очајно је гледао у густе облаке како промичу преко високих брда, најзад је угледао полу-мјесец, како се јавља иза облака и опет тоне у њих и тако нестаје свијетлост. Сва срећа каже он што је била мајска ноћ, те сам са великом муком дочекао зору. Када се јавио дан Стеван је кренуо. Премрзнут, уморан и недоспаван Стеван се врло тешко кретао. По великом беспућу и камењару Стеван је често посртао и падао. Пошто је успоравао кретање Стеван је око 9 сати стигао у близину спавалишта и тамо је наишао на неке катуне. Уморан и гладан Стеван је пришао колиби, али тамо није било људи, само једна баба. Када је Стеван затражио парче хлеба или нешто друго да би појео баба му је оштро одговорила да нема ништа. Стеван је прошао прву колибу и упутио се другој колиби, тражећи да нешто добије за јело, али је и тамо добио исти одговор као и код прве колибе. Пошто је Стеван замолио да му кажу гдје се налази мјесто за сплаварење са њим је пошао један дјечак на наки бријег и показао му прстом једну велику стијену под којом се налази сплаварева кућа. Тада је Стеван наставио пут ка сплавишту. Ишао је низ велике стрмине док се једва спустио према овој стијени што је казао дјечак. Тамо је на једном пропланку била једна повећа ливада на којој је била једна лијепо направљена кућица. Око те куће било је маса људи. Стеван је посумњао, стао је у шуми и посматрао, како се тај народ креће и што чини. Када је осјетио да је ту близу неки прелаз преко Таре, јер је угледао стрмину са десне стране Таре и преко те стрмине узан путељак, који је водио Тари и обрнуто, тада је Стеван схватио да је ту негдје сплавиште. За вријеме док је Стеван стајао у шуми поред ливаде он је од глади жвакао млади буков лист и то прогутао тако да му се учинило врло укусан, па је још набрао и стрпо у цепове од капута. Када се приближио кући видео је да су то људи који су као и он путовали и сплавом прелазили ријеку Тару у оба правца. Тада је Стеван пришо кућици и упитао „ко је овдје сплавар“? Одговор је добио да је човјек који сплавари на радном мјесту и да сплавом пребацује путнике. Тада је Стеван упитао домачицу да и има нешто за јело, она је љутито одговорила да нема јер је ово кућа ђе стално навраћа и ђаво црни! Видећи ово Стеван се упути ка сплавишту, тамо је нашао сплавара. То је био висок сувињав човјек, повијене кичме, кога су присутни путници звали Ђуро, Стеван се брзо пријави сплавару али сплавар рече

-Плати пријатељу брже па сједи у чамац

-Колико пита Стеван

-10 перпера рече Ђуро

Ја немам рече Стеван, ја носим сам гроше, крајцаре и међедију.

-А ти си из Санцака, дај ми ту међедију и сједни у чамац, ђаво да те носи.

Стеван му дате паре па брзо сједи у чамац, „Вози Ђуро“ рече Стеван. Тек кад је превезен на десну обалу ријеке Таре, осјетио је неку слободу у срцу јер је сада знао да долази у свој крај међу своје људе. Када је пријешо Тару Стеван је морао да скрене с пута и да се креће преко шума, јер се бојо турске војске која је чувала десну обалу ријеке. Сад је Стеван морао да се провљачи кроз кршевите врлети Херцеговине и Санцака., што му је успоравало кретање. Тек девети дан Стеван стиже у Србију. Пошто је предао пошту, Стеван се враћа у Санцак и долази у Козицу, код своје породице, али болестан. По доласку кући Стеван је сазнао да су турци долазили његовој кући и да су питали за њега. Иако је био тешко болестан Стеван је морао да се склони испред тих крволока. Турска ешкија и даље трага за Стеваном, тако да се Стеван морао склонити у шуму и у пећине и тамо да

болује, а његова жена и дјеца да се и даље муче и страхују од турских целата. Дошла је зима Стеван је још био болестан, јер је патио од тешке реуме и костобоље, па је и даље остао везан за кревет.....

На прољеће 1908. године Стеван се мало опоравио мада не сасвим. Ипак и даље је наставио рад на националном ослобођењу. ....

Он је пошао код његових сарадника и наставио рад. Не презајући ни пред каквим тешкоћама Стеван је и даље радио на организовању буна и подизао морал код српског народа да не клоне духом, уливао му наду у скорију слобду, у почетку 1912. године Стеван ради на организовању добровољаца, који ће бити спремни да у датом моменту крену на акцију, када то затражи Србија или Црна Гора. Мјесеца августа Стеван је био обавијештен од шаранских племенских старјешина да се илегално пребаци преко Таре и да са собом поведе што виши број устаника те да са њима дође на мјесто зв. Пода, гдје треба да приме оружје и да се прикључе Црногорцима, за борбу против турске војске која се креће од Пљеваља ка Тари. Добивши такав позив Стеван Гајовић са још 70 устаника из Козице и околних села прелази Тару на мјесто зв. Ђавоље лази и долази на одређено мјесто Пода, гдје их сретају браћа Црногорци. Устаници (ускоци) из Санџака када су примили оружје тадашње пушке „Аберданке“, и потребан број муниције прикључују се црногорској војсци и крећу у бој на турке. Стеван Гајовић учествује у борбам против турака 1912 године, након ослобођења Пљеваља кратко ради за српске власти, док је 1913 године, као црногорски војник 1-ве чете 1-ог батаљона, зв. Каменогорски батаљон, учествовао у рату против Бугара на Брегалници. Стеван је 1914. године прешао у Србију и кратко као добровољац учествовао у рату против Аустро-угарске, Њемачке и Турске (1 свјетски рат), на страни Краљевине Србије. Године 1915. Бугарска без објаве рата напада Србију са леђа и тако нападнута српска војска морала је да се повлачи, али не тамо куда је била планирала врховна српска команда, већ преко сурових црногорских планина.

Стеван се већ крајем 1915. године вратио кући у Козицу, али костобоља и реума и ко зна шта још га је притискало све више тако да је пао у постељу. Капитулацију Црне Горе у јануару 1916. године дочекао је у постељи. Недуго након тога аустроугарски војници га налазе кући и хапсе га иако је био практично полупокретан или такорећи непокретан. Након тога је интерниран у Мађарску али су га пустили већ крајем исте године. Стеван је због болести и исцрпљености умро 1917. године.

У то вријеме не само што је бјеснио велики светски рат између великих сила Америке, Енглеске и Француске, са једне стране и Њемачке, Аустрије и Бугарске са друге стране, као и Турске, гдје је пало на бојном пољу око 50 милиона људи, већ још у току рата као и послје рата на Балкану владала страшна заразна болест колера, пјегави тифус, шпањолски грип и многе друге, од којих је помрло 100 хиљада људи, жене и дјеце. Од горе наведених болести није поштеђена ни Стеванова породица, јер крајем 1918.године умрла и Стеванова жена Стана. Иза њих су остала три сина најстарији Мирко, Војин и Владимир, остали су на згаришту без оба родитеља.

Војин

Не могу се похвалити безбрижним и лаким дјетињством ипак однос стрица Милана према нама је био као према својој дјечи. Радили смо сељачке послове, чували касније косили. Немаштина је била велика нарочито одмах послје свјетског рата, живјело се од стоке углавном, а шуме су биле пуне разних одметника тзв. зеленог кадра. Није било новца али ни основних намирница. У тој мојој муци размишљао сам шта даље ваљало је служити војни рок у Југословенској војсци, сам се добровољно пријавио за служење кадровског рока у војсци и отишао на служење војног рока. у првој половини 1930. године. Након одређеног периода предао сам молбу да се активирам. Послали су ме кратко у Билећу у нижу подофицирску школу а затим у Сплит гдје сам подофицирску школу и завршио. Са службом сам почео у Мостару. Одмах сам уочио велико

неповјерење, које влада међу официрима и подофицирима, као и сурову дисциплину која се намеће младим кадровима, који долазе на отслужење свог кадровског рока у бив. Југос. војску. За вријеме мога рада у овоме пуку ја сам икс пута наилазио на сметње и разне препреке од стране неких котролера, који су пратили рад официра и подофицира са војском. Уочавајући велике неправилности, које су без икакве потребе и изнад војничких правила, које су чинили многи официри и подфоцири над војницима за време њиховог служења свог кадровског рока, натјерали су мене да замрзим свој позив који сам изабрао. Сурови поступак многих официра према недужним младићима који су позвани да одслуже свој кадровски рок у бив.Југ.војсци, натејрао је мене да опет размишљам о свом позиву, јер се нијесам могло никако помирити са оваквим поступцима да се вратим немам куд, јер другу службу нијесам могло добити?

Најзад су ме позвали на одговорност за мој лабав рад са како они кажу ремцима, које су називали младиће што су служили свој кадровски рок. Том приликом сам видјео да морам или се придржавати њихових захтјева (бити суров као и остали официри и подофицири) или напустити армију. У противном ићи у затвор и на робију. Без обзира на моје тешкоће, муке и невоље које сам трпио прије доласка у војску сад морам напустити и вратити се назад. Поднио сам и тражио демобилизацију, али је и то тешко ишло, јер је тадашња главна команда тражила узроке демобилизације, у противном ја треба да платим све трошкове око мог школовања у бившој војној школи. Најзад 1934. године био сам демобилисан и вратио се поново у родни крај. Мој брат Владимир је као и ја двије године раније, такође напуштио стричеву кућу отишао да служи кадровски војни рок. Након војног рока остао је да живи у Београду, захваљујући имућној и утицајној породици Шећеровић из Пљеваља.

Војин Гајевић у подофицирској школи
1932. године у Сплиту

После мог повратка у моје родно мјесто поново сам почео да радим оно што сам радио раније, али сад под већим притиском, јер су имућни, као и сви орагани тадашње власти више сумљали у мене. Сад су жандарми стално пратили и контролисали мој рад и кретање. Стално малтретирање, оговорање, као и проглашавање антидржавним елементом и комунистом, мене је натјерало да јавно иступам против тадашњег ражима и њихових гаулајера, на изборима 1936. и 1938. године. Почетком 1940. године команда војног округа из Пљеваља ме је позвала и том приликом сам био мобилисан у 48. Пук бив. Југ. Војске и стављен под строгу контролу. У овом пуку су мене задржали све до капитулације. Мјесеца марта 1941.године када је потписан пакт са Њемачком у Бечу, комунисти и остали родољуби 48-ог пука затражили су да се протестује против потписивања пакта, али команда пука није примила захтјев, тада су комунисти и остали родољуби изашли на круг касарне и јавно протествовали, говорећи “Нећемо пакт, хоћемо рат! Хоћемо савез са Совјетским Савезом итд.” Тада је команда пута позвала жадарме који су растјерали скуп и том приликом су похапсили неке комунисте, међу којима се налазио и друг Љубиша Миодраговић. Када је мјесеца априла 1941. године осовина напала нашу земљу команда 48 пука је донијела наређење да пук одмах крене у правцу сјеверне Албаније. Том приликом је на свакога војника наваљена ратна спрема отприлике око 35кг тежине. Одијела ни обуће нико није добио, иако је у то вријеме било новог војничког одијела и ципела на хиљаде пари у пуковском магацину у Пљевљима, војска је кренула на границу у поцијепаном одијелу и подераним ципелама. Кренули смо. Војска је путовала преко брда и планина. Кратање је било успорено, јер су се војници кретали под тешким бременом ратне опреме, а већина је била у поцијепаним чакширима и подераним ципелама. Око

пута је свуда стајао народ поздрављао колону и плакао. Војници су пролазили поред масе, а многи погнуте главе, јер су се стиђели поцијепаних чакшира и ципела.

....

Дошли смо у Гусиње гдје је извршен ратни распоред пука, по четама и батаљонима. Кренули смо на границу Албаније. Правац кретања је дат. Официри су правац кретања зацртали у своје карте (топографије). Том приликом сам се ја налазио у другом батаљону 48 пука. Правац кретања мог батаљона био је следећи: Гусиње, језеро Гешпар, Проклетија између коте 2747 и коте 2694, а онда на село Недреја, албанска Ријека Шаља, испод планине Ницај, преко села Дакај на село Прекали, онда десно падином планине Шоши, освоити коту 1.723 и сачекати даље наређење. Батаљон је кренуо прешли смо албанску границу без борбе и изашли на коту 2.694, дошли на домак села Недреја, гдје су нас дочекали италијани и албанези са ураганском ватром и свих пешадиских наоружања. Борба је трајала око два часа, а онда је пала команда да се војска спреми на јуриш. Кренули смо и као један јурнили на утврђења из којих смо брзо истјерали непријатеља и наставили гоњење низ ријеку. Други дан смо се поново сукобили са непријатељем на планини Ницеј, посије једнодневне борбе непријатељ је био одбачен, али сјутра дан послје подне отпочела жестока борба испред села Дакај. Јаке непријатељске снаге потпомогнуте артиљеријом нападе су на уморне и гладне борце другог батаљона из два правца из правца ријеке ...ири и са правца села Дакај. На овом боишту непријатељ је употребио и авионе и далекометну артиљерију. Како су наши борци били крајње исцрпљени и без хране, са врло мало муниције, а и без тешког наоружања, то је код бораца нашег батаљона морал почео да јеђава, а поготову кад смо остали сами, а то смо примјетили по томе што смо ми скоро сваки дан слали официре за везу, али везу нијесмо никад добили. Наш батаљом као претходница пука није могао да стане и да сачека даље наређење команде пука јер би у том случају био уништен у албанским безизлазним кањонима. На овом страшном тререну ми смо се морали стално пробијати кроз клисуре и кањоне и кретати се напријед, јер другог излаза није било. Велика опасност од напада из ваздуха и Албанских профашиста, који су нас стално вребали и напади са бокова, покушавајући да нас унише, јер наше десно крило је било изложено према непријатељу, док смо на лијевом крилу имали 54ти пук који је наступао у правцу Скадра. Пошто нас је са пом.пуком раздавајао јако набујали Црни Дрим, јер смо се морали кретати лијево обалом поменуте ријеке и тако држати правац кретања. Тек када смо били приморани, команда нашег батаљона издала је наређење да се по сваку цијену повежемо са 56тим пуком и да затражимо помоћ, а што смо и урадили. Тада је командат 56 пука наредио да се ставимо под његову команду, што смо и урадили. Добивши помоћ у људству и материјалу изузев хране. Добивши наређење поново смо кренули на коту 1723 и напали непријатељске положаје. На тој коти се одиграла најкрвавија битка у априлском рату. На овој коти непријатељ је привукао нова појачања, минобацаче и артиљерију, тако да је кота била јако утврђена и брањена. После тродневне борбе, наш батаљон са јачим снагама 56 тог пука успио је да одбаци непријатеља и да заузме положај на коти 1.723, на удаљеност свега 9км од Скадра. Ове положаје наше трупе су задржале до 25. Априла 1941. године, 24 и 25 априла непријатељ је спремио нови напад на усамљене борце 56ог пука и 48ог пука другог батаљона 48ог пука, у коме сам се и ја налазио. Опколивши нас из три правца и у само зору 25. Априла напао је наше положаје, затворивши нам оступницу са сјевера. Немајући другог излаза команда 56 ог пука је наредила да се борба обустави и да положи оружје. Тако је поменутог дана престала да пуца и послједња пушка бив. Краљевске војске у Априлском рату? Срамна капитулација тадашње владе и Краља нас је затекла пред Скадром 25ога априла 1941. године, а влада на челу са армиским генералом Душаном Симовићем и намјесникм Павлом Карађорђевићем⁸ побјегла из земље 16-04-1941 године,

---

⁸ Istorijski Knez pavle je već 1940 interniran u Afriku

остављајући војску на милост и немилост непријатељу. Након тог срамног чина ми смо се борили за домовину за слободу и поред тога што смо били робови наших властодржаца више од 20 година. Борили смо се за домовину и онда када је више није било. Земља је била прегажена и раскомадана, а војска је на бојиштима крварила, голоруки, голи, боси и без хране и муниције. Како су се у то вријеме држали властодршци, капитулански (издајнички), навешћу само један примјер: послјије потписивања пакта са Хитлером у Бечу, дошло је до револта од стране народних маса, извршен је државни удар и том приликом је збачена срамна влада Драгише Цветковића, а на власт је доведена група генерала на челу са Армиским Генералим Душаном Симовићем, која је сву власт у земљи узела у своје руке. Управо власт је предату у руке у оним људима који су показали велико јунаштво и испољили велике ратне вјештине и способности у минулим ратовима од 1912 до 1918. Међутим што се десило? У тренутку када је непријатељ напао нашу домовину и ако је великосрпска буржоазија на челу са краљем и ако је више од четрдесет година њихове владавине одвајана огромна новчана средства, наводно за потребе наоружања, за одбрану отаџбине, војници су пошли у рат са поцијепаним одијелима подераним ципелама.

Нарочито међу генералима и вишим официра у војсци навешћу овај примјер: када је добијено наређење од врховне команде да 48- пешадијски пук крене на границу Албаније, тадашње Италије, команда зетске војне области умјесто да правац кретања тамо од куда непријатељ надире са јаким снагама моторизоване пешадије, алтилерије и тенковских јединица и муњевитом брзином гази нашу земљу, издаје наредбу да се 48 пук из Пљеваља и 56-ти пук из Ђаковице креће преко највећих врхова сјеверне Албаније, преко огромних сметова снијега и тамо гдје су беспућа куда никада војска није прошла. Том приликом сам се нашао у 48-ом пуку у Пљевљима. Правац кретања пом. Пука био је Пљевља Андријевица Беране Плав Гусиње, војска је кренула. На сваком борцу била је ратна спрема отприлике 30 до 35 кг тежине. Терен којим је војска пролазила био је врло слаб каменит и брдовит и непроходан. Митраље, бацаче и лаке топове носилу су коњи које су мобилисане од сељака приликом објаве рата. Велика тежа као и слаба опрема на коњима успоравала је кретање. Кад смо дошли у Гусиње комадант Јадарске дивизије издао је наређење да пук одмах крене на границу. Права кретања сам већ раније написао па га нећу понављати.

Период од 1941 до 1942 до мог поновног заробљавања:

Тог априла успио сам да избјегнем заробљавање у Албанији и са групом земљака сам се вратио у окупирану Југославију, дошао сам у Козицу гдје сам и рођен. Нећу причати о путовању из Албаније које је било на граници подношљивости због прије свега недостатка хране. Приликом капитулације у околини Скадра успио сам да из коморе која нас је пратила добијем комад два тајина - хљеба и на томе сам се хранио док нисам дошао кући. Пушку нисам успио да спасем већ сам морао да је предам. Било ми је жао али и није обзиром да сам код куће имао Маузерку и нешто муниције. У селу није било војске село је изгледало као пусто, јер у њему није било живости. Многи раније мобилисани борци су се враћали својим кућама. Неки су били заробљени, неки изгинули по разним бојиштима, тако да се о њима није ништа знало. Многе њиве остале су неоране, изгледале су пуне. Окупатор је харао-пустошио земљу. Убрзо су се појавили разни домаћи непријатељи. Најизразитији у то вријеме биле су Усташе који су под окриљем окупатора чинили разна звјерства у Босни и Санџаку. Они су палили читава села, пљачкали, немилосрдно клали српски живаљ и тако правили пустош. Народ је био страшно уплашен, бјежао је по шуми живио по пећинама. Села су горела, шуме су биле препуне српског живља. Свуда си могао чути малу дјецу гдје плачу по шуми, а у селу си могао виђети само по неку бабу и старца гдје лутају по згариштима својих кућа. Избезумљени старци су нам говорили да бјежимо да се спашавамо, а за себе су рекли да неће бјежати веч да ће остати ту на своме згаришту док и они ту сагоре.

Видевши ово велико зло нијесам имао времена да се одморим, иако сам био јако изнурен и уморан. Кренуо сам да потражим излаз из оваке ситуације, а прије тога сам дознао да ме је тражио мој

ранији сарадник партијски радник Љубиша Миодраговић из Пријељпа. Пошао сам у Камену гору код његове браће Радише и Миодрага, који су се налазили у основној школи као учитељи у К. Гори. Тамо сам нашао и Љубишу и одмах смо се издвоили и отпочели разговор о злу које је задесило народ овога краја. Када сам га питао што да се ради сада, он је одговорио да не може ништа одређено рећи док се не сагласи са Покраинским комитетом за Црну Гору, Боку и Санцак. На крају разговора Љубиша ми је предложио да се вратим у свој крај и да окупљам људство и оружје те да будемо на окупу и да сачекам даља наређења. Сутрадан смо се састали са Љубишом на мјесту Голо Брдо Црном Врху, гдје ми је изложио своје мишљење и том приликом ми је рекао да је непријатељ јак и да немамо довољно људства ни оружја те да је врло ризично повести фронталну борбу против непријатеља, него да треба првенствено испитати јачину непријатеља и његове планове те ако буде постојала опасност од њихоог даљег надирања, морамо их напасти и по сваку цијену разбити и онемогућити даље напредовање. А за сада вршити само припрему, будите на окупу, спремите људство и оружје и сачекајте даље наређење.

Убрзо сам добио позив и од Мила Перуничиха да се што више људства дођем у Подборову (Маоче), јер је пала долука да се Пљевља морају заузети по сваку цијену. Одмах сам почео да сакупљам људство и да ширим пропаганду за напад на Италијане. Сјутрадан сам са 50 бораца из моје општине дошао у Подборово на мјесто гдје се сакупљалва војска за напад на Пљевља, али до напада није дошло, услијед како су ми саопштили, продора италијанских дивизија кроз Црну Гору, а сам се са осталим борцима вратио на раније положаје према усташким логорима. Том приликом сам приметио да се усташе утврђују на сектору Биов гроб Кичева, одакле су вршили напад на Граб и Добриње. За мене је био тежак период, када сам сагледа како усташки зликовци пале српска села, кољу жене и дјецу, а не могу да им помогнем. Мало људства мало оружја и то без муниције. Мислио сам што да урадим. Најзад са два друга кенух у извиђање, да бих утврдио јачину непријатеља и гдје се налазе њихови логори. Остало људство сам распоредио на Кувелића крш и на Голо Брдо ради извиђања и посматрања. Ја са два своја друга сам се морао пробијати криз шумовити предии поред пута који води према Комарану, гдје је главна усташка база за снадбијевање трупа, које припремају за даљи напад на српска села. Ишао сам лагано. Кад сам дошао на раскршће гдје пут скреће према Грабу сјео сам у близини пута и посматрао, гледајући пажљиво ко се креће тим путем. Одмах сам примјетио групу од пет људи који се крећу из правца Комарана ка селу Граб. Када су се приближили, видио сам да су наоружани и да иду на фронт. Ја сам се склонио у густу букову шуму и пустио сам да прођу. Није дуго потрајало када се појави друга група од три цивила, који су се кретали за првом групом. Ти цивили су ишли један за другим без оружја један је носио кашет на леђима, а друга два су ишла позади. Помислих да носе кашет муниције за војску на фронт. Хитно само позвао другове и када су пришли рекох да се пузећи пребаце са друге стране пута и да се припреме за борбу. Када су се цивили са кашетом приближили ја сам стајао за једним буковим стаблом, покрај пута и када сам видио да позади нема нико ја сам ошто викнуо СТОЈ! То су учинили и два моја друга са друге стране пута у том моменту цивили су бацили кашет и развукли бежати назад. Ја сам скочио иза букве и хитро дочепао кашет и повукао у шуму. Викнуо сам к мени другови и они су као вуци полећели. Сви тројица смо подигли кашет и понијели у густу букову шуму. Када смо одмакли далеку у шуму сјели смо и распучили кашет када смо видјели да је муниција за наше пушке играли смо од среће. Пошто је био крај дана нијесмо могли даље ности кашет јер је наше људство било удаљено од нас неколико километара, ми смо кашет са муницијом склонили у шуму, затрпали га лишћем и пошли смо назад. Успут смо се договорили да за тај плијен не казујемо друштву. Сјутра дан смо пошли опет у патролу и када смо дошли гдје смо кашет склонили разбили смо га и муницију извадили у торбаке понијели смо метке у Црни Врх тамо смо узели један дио, а остало само склонили у шуму и затрпали. Ово је било 11. августа 1941. године. Сјутрадан смо окупили цијело друштво и

прегледали ко нема муниције. Сачино сам списак и за оне што немају дао сам по 30 метака, а и даље сам ћутао не казујући како сам дошао део те муниције.

Сјутрадан смо се поново окупили на Кувелића крш и када смо виђели усташе како се крећу у правцу Граба, хитно сам извршио рапоред људства подијелио чету на водове одредио воднике и издао заповјест за напад. Кренули смо и када смо дошли на Бијела Прла сусрели смо усташку патролу и отворили брзо паљбу на њих. Били су изненађени, тако да су бијежали стрмоглаво и тек кад су измакли око 1000 метара отворили су ватру и када су добили појачање, борба је била оштра и трајала је све до мрака. Још у другој половини дана чуо сам зуку мотора и тутањ тенкова од правца Бијелог Поља и по звуку мотора примјетио сам приближавање све ближе и ближе. Док је колона моторизоване пјешадије пролазила цестом за њима су се појавили тенкови и борна кола. Схватио сам да су то италијанске дивизије које се крећу од Бијелог Поља ка Пљевљима. Наредих људству да прекине борба и да се повуку у шуму. Тада су усташке банде наступиле у село Драшковину и запалиле неколико кућа. Италијанска колона је застала и почели су да тучу топовима у запаљене куће. Тада се усташка бојна почела повлачити у правцу Биова Гроба. Тако је престало њихово даље надирање ка Вранешу.

Сјутрадан је једна италијанска дивизија стигла у Пљевља и Пријепоље. Одмах по доласку дивизије Пустерије у Пљевља и Пријепоље усташе су прекинули даље надирање. Пошто су италијани заузели Нову Варуш, Прибој и Рудо.... Усташе су се повукли у Бродарево и тамо се стационарирали. Том приликом усташе су прикупили своје трупе, наоружали полимске муслимане и почели да се повлаче низ долину Лима у правцу Босне. У томе времену вође народног устанка у Санцаку поред ударних батаљона и корпуса организовали позадинске чете и батаљоне и тако створили мјесне страже према усташким логорима у Бордареву. Том приликом је моја позадинска чета распоређена на сектор Козица, Камена Гора, Брајковац, Граб. Док је чета Марка Секулића добила терен Биов гроб - Кичава даље према Бијелом Пољу. На ово сектору ја сам остао до децембра 1941. године. Послије напада Црногорских партизана на Пљевља, у Пљевља су дошли четнички официри Драже Михајловића и уз помоћ окупатора и домаће реакције формирали четнике као и четнички Брезнички штаб у Пљевљима. Одмах за тим уз помоћ окупатора четници су почели нападе на околна села. Нападајући партизане четници су са окупаторима палили куће, паљачкали партизанске породице и њихове симпатизере, да би тако застрашили народ и пронашли партизанска склоништа у намјери да их униште. Вршени су јаки притисци на партизанске симпатизере, вршене су пљачке, одвођени у затворе, интернирани у логоре идр. Када им све то није успјело они су почели да из логоре издвајају таоце и да их стријељају. Овакав поступак домаће реакције натјерао је у главни штаб за Санцак да умјесто борбе против окупатора сада усмјери борбу против домаће реакције из чега је израстао брато убилачки рат у Санцаку. Да би кординирао акцију против четника, Пљеваљски партизански одред је формирао поред партизанских чета и позадинске батаљоне. Том приликом је формиран Матарушки позадински батаљон, са Јоком Кнежевићем на челу.

Фебруара 1942 по најевећој зими-снијегу окупатори и домаће слуге четници освојивши положаје које су држали наши борци и ја са њима, достигоше у Козицу и том приликом запалише моју кућу, све остале зграде и сточну храну тако да ништа није остало. Моја жена двоје малољетно дјецe једва су успјели да се склоне у облужну шуму. Снијег, мраз и глад морила је моју породицу јер су живјели без игде ичега по шумама и чобанским колибама. Ја у свакодневној борби и даноноћном покрету и партизанским акцијама такође без одјеће и обуће.

Јула мјесеца исте године пао сам у руке окупатора и његових слугу четника. Прво сам био затворен у Пљевљима гдје сам био одређен за стријељање. То би се и десило да мој брат Владимир који се одмах послѣ Априлског рата вратио код мене у Козицу из Београда, није потрудио да преко својих веза и контаката са фамилијом Шећеровића, да ме поштеде стријељања као бандита или одметника, већ су ме

осудили на доживотну робију. Страховито мучење, затворско ислеђивање, глад, хладноћа, хладне зимеске ноћи у Цетињском затвору гдје је било 25 до 30 цензусових испод нуле, а храна 8 дека црног хлеба и порција воде за 24 часа. У овим тешким часовима поред свих мојих мука и патњи, мучила ме слутња што се дешава са мојом незбринутом породицом, женом и малољетном дјецом. Знајућу у каквом су стању остали размишљајући о томе да је моја жена и двоје дјеце остало на голој пољани без игдје ичега за живот, па и без крова над главом често сам заборављао на моје муке заборављао сам на себе у опште. Тјешило ме је једино то што сам знао да има још таквих породица и таквих мученика као и ја на хиљаде у нашој земљи то ми је давало снагу да издржим такве страхоте какве су биле на мени тих дана. Послије рата на Цетињу је од стране музеја, извршена презентација obroka коју су добијали логораши, општи утисак је био да се на томе није могло преживјети. Убрзо сам интерниран у Италију у логор, у коме је било ужасно. Спавали смо на голом поду а на зиду је цедуљицом било обиљежено мјесто гдје спава који затвореник.

Најзад свему томе дође крај. Окупатор-фашистичка Италија под ударцем слободољубивих снага полуки оружје 9. септембра 1943. Године. Том приликом КПЈ у логору у којем сам се до тада налазио у Италији организовала је бјекство тамошњих затвореника политичких криваца, које је до тада чувао и чврсто држао у великој жичаној одгради уз хиљаду крвавих фашистичких бајонета карабинерски мајор Кароћи Пирћело. У том пробоју бодљикаве жиће учествовао сам и ја и тако се нашао ван жице 22. септембра 1943. године. То вријеме Њемци су окупирали Италију и појачали своје снаге, утврђују положаје према савезничким снагама у Калабрији (јужна Италија) и спречавају њихово даље напредовање на сјевер. Како је Јадранско Море одвојило нашу домовину од Италије, то нам је онемогућило да се пробијемо у домовину и да се повежемо са НОБ у Југославији. Тада сам морао да се са још једном групом интернираца, који су такође избјгли из логора у Италији упутим на југ с намјером да се пробијемо код наших савезника који су се у то вријеме такм искрцавали. Пошто су тада њемци држали све градове, жељезничке чворове, прелазе преко ријека у Италији, морали смо да се крећемо по веома брдовитом планиском терену централне Италије, и да се пробијемо кроз редове непријатеља. Незнајући ни речи како италијански тако ни њемачки било је страховито тешко путовање-кретање у то вријеме на југ Италије. Било је дана и ноћи када сам без одмора путовао дан и ноћ, а да се никоме нијесам смио јавити нити тражити ма каква обавјештења, нити помоћи у храни и одјећи. Како сам био јако исцрпљен у затворима и логорима у којима сам се налазио више од годину дана, изгладњео, без одјеће и обуће морао сам се даноноћно кретати под страхом да не паднем у руке крвавих завојевача. Ишао сам да би што прије дошао до савезника у јужну Италију, гдје су се у то вримеме били искрцали, а нијесу даље напредовали јер су морали да воде горбу са јаким њемачким снагама. Незнајћи да пливам, врло тешко сам прелазио преко италијанских ријека, које су у то вримеме биле надошле услед јесењих киша. Ово је у многеме отежавало моје брзо прелажење њемачке окупационе зоне у Италији и долазак на фронт. Нарочито је било тешко када сам се приближио фронту, јер сам се морао у строгој илегалности провлачитит кроз густе редове њемачке војске, а да ме не примјете. Кретање је било могуће само ноћу, а како је њемачка стража у то вријеме чувала све мостове нарочито на фронту то је било могуће прелаз преко ријеке само пливањем и гажењем воде, и то ноћу. Најзад сам а много муке успио да се приближим до борбених линија. Прелазећи њемачку ватрену линију ноћу 16. октобра 1943. године, немајући оријентације о томе гдје се налазе савезничке пристраже, скренух у лијеву страну и том приликом у мјесто савезника упао сам у њемачке страже. Сад настаје тешка ситуација за мене, њемци ме спроводе у команду страже. Тамо бијаше једно група оваквих као ја, који су такође ухваћени при преласку фронта. Настаје ислеђивање до 3 сата после пола ноћи, а онда нас све спроводе у њемачку команду. Ријешен да се више не враћам у канце непријатеља њемачких људождера, одлучих да се бацам у бјегство. За вријеме спровођења били смо у колони по један, а око нас њемци са напереним митраљезима у нас. Ишли смо дуго преко неких њива нигдје шуме, гледао сам како да се бацам у бјегство,

одлучивао се на смрт и живот, ... у колони под јаком њемачком стражом. На један пут прелазећи преко неких стрмина пред нама су се појавили неки канали које је направила вода. Један од тих канала био је прилично дубок, ноћ мрачна испред зоре. Приликом прескакања ових канала пао сам у најдубљи канал и претурајући се низ корито канала чуо сам пуцањ пушака (стројница) и видео Њемце како јуре поред канала. Видећи то ја сам прилегао у дно корита самог канала и ту остао непомично, а њемачки војници који су лећели замном пролећели су поред мене неприметивши ме у каналу, тако сам успио да останем. Послије једног сата подигао сам се из тога канала и када сам видео да нема њемаца ја сам пошао у правцу једног гребена. Када сам дошао тамо видео сам да нема нигде више гдје бих могао да се склоним. Мислио сам што да урадим јер је била зора и више није било могућности да се крећем. Мислећи о томе упутио сам се једном италијанском селу. Тамо испред села су били празни бункери, укопани дубоко у земљу и покривени травом и грањем (маскирани). Немогавши даље одлучио сам да се склоним у један бункер и да се затрпам грањем и травом. Тако сам и урадио и остао сада ту преко цијелог дана. Тешко је било издржати преко цијелог дана у томе гункеру јер је у истој била влажна земља, а ја мокар, блатњав, јер сам дуго лежао у каналу који је такође био пун блата. Био сам гладан, слабо одјевен и уморан, а како сам морао да лежим и у бункер непомично, јер сам се плашио да ме неко не примети страшно сам се мучио хватала ме грозница дрхтао сам од зиме и глади. Када је пао први сумрак кренуо сам на југ. Ишао сам без везе нисам се смио никоме јавити, јер сам се плашио да опет не паднем у руке непријатеља. Нијесам тада знао ни говорити италијански. Нијесам више могао да се крећем од глади. Моја исхрана је била никаква, хранио сам се зимским купусом (листом), али ни тога није било у довољним количинама. Око пет часова ујутру наишао сам на једну удолину куда је пролазила вода, мада воде тада није било, али су постојала извесна корита од пијеска и трагови воде. У тим каналима били су направљени бункери и од једно до другог бункера сакупљао сам отпатке хлеба, које су бацали војници. Када сам сакупио мало хлеба сједох и један дио поједох, више оставих за пута. Пошто је био дан склонио сам се у неко жбуње и заданио, јер сам примјетио пред собом у даљини од 3 км војне ципове гдје се крећу по беспутном терену. Схватио сам да су њемачке патроле брзо сам се маскирао и остао у ситном жбуњу цио дан. Страхујући да ме не нађу њемци мало сам спавао иако сам био дреман и јако уморан. Једва је дошла ноћ, јер више нијесам могао издржати, још у први сумрак сам кренуо. Ишао сам ишао и негдје дубоко у ноћ наишао сам на војну patrolу, која се била склонила у једној разрушеној већој згради. На један пут чух оштар војнички глас, а за тим и блесак јаког свјетла уперен мени право у очи, тако да нијесам видео ништа, од јачине ове свјетлости стао сам. У том времену неко ме је ухватио за руку, погледао сам био је то војник са упереном стројницом мене у груди, а други су стајали из ањег уперених пушчаних цијеви право у мене. Сав срећан када сам видео да нису њемци јер сам познавао њемачку униформу а и енглеску. Енглези, рекох ја дрхтавим гласом. Ду ју спик инглиш. Говоре ми они, али ја не разумијем ни ријечи само гледам у њих. Потјераше ме али не на југ, него тамо одакле сам и дошао. Помислих да су то опет њемци пресвучени у енглеску униформу. Страх ме обузе за мало да паднем. Не могу да корачам, један од њих ме држи под раме, а остали ме гурају по зади. После краћег путовања дошли смо у једно веће италијанско село које је било празно. У том селу била је повећа црква у тој цркви било је педесетак људи а на вратима је стајао стражар. Мене тамо уведоше и оставише. Сједох на бетон и посматрам око себе. Све непознати људи у разним униформама. Има и њемаца видим их ја. Помислих заробљени и дотјерани овде. Мало ми одахну – смирих се се мало. Послије 10 минута колико сам овде седео чух глас југословена пођох тамо да видим гдје ко говори Југословенски и у самом ћошку нађох два човјека ће сједи и разгвоарају нашим језиком. Сједох покрај њих на бетон и посматрам. Приметих на њима логорска одјећа, поцијепани, бледи, мршави, слични као и ја. Доцкан упитах ко су. Ми смо југословени одговорише ми љубазно. А ти упиташе ме и ја одговорих им. А гдје смо

ово упитих ја? На форнту код енглеза не плаши се рекоше ми они. Ох како се обрадовах ја. Настависмо разговор. Били су то југословени из Даламацје, који су били избјегли из логора у централној Италији и тек прешли фронт, али нешто срећније него ја, јер су знали италијански говорити, а имали су водича италијана који је такође са њима прешао фронт, на савезничку територију.

У тој цкрви сам ноћио и сутра дан су нас повели у њихову команду, дошли смо у једно веће италијанско село. Тамо су нас затворили у један стадион. У том стадиону је било око 200 људи, разних народности. Међу њима је било око 50 наших. Одмах су нам дали храну и одијело, ко је био поцијепан и прљав. Око пола дана повели су нас у њихову команду, гдје су нам узели генералије, а за тим су издвојили југословене на једну страну, а остале по државама. Код нас су одмах дошли официри бив.југословенске војске и насмијаних лица ступили са нама у разговор. Одмах су понудили цигарете и новац (енглеске фунте). Међу нама је била већина политичких осуђеника из Југославије, а мали број ратних заробљеника. Видећи да су то официри из војне мисије краља Петра и да су дошли код нас да нас заврбују за себе –за краља, а против НОП-а у нашој домовини, ми смо се неприметно договорили да се не упуштамо у веће разговоре са њима и да се чврсто држимо свога народа и НОБ-а у Југославији. Краљевски официри су нас понудили да нам даду новац колико коме треба, нудили нам цигарете и остало, али одмах су примејтили на нама да ми нешто друго хоћемо. Наиме ми смо захтијевали и до њих и од Енглеза да нас превозним средствима пребаце на Вис, јер смо дознали да се на ВИС-у налазе партизани. Кад су то чули краљевски официри су уз помоћ својих пријатеља Енглеза покушали све да нас одврате од овог захтјева, говорећи нам да ће нас они пребацити камионима у Напуљ, где како они кажу имамо удобан одмор и све што нам треба. Сваки од вас кажу који је исцрпљен у затвору и логору биће смештен у најљепши санаторијум, гдје ће се одморити годину дана, док се добро поправе. Својом упорном пропагандом краљевски официри помоћу Енглеза успјели су да један дио Југословена придобију за себе, што је у многومه отежало борбу припадника НОБ-а који су упорно тражили од Енглеза да нас пребаце на Вис. Видећи да нам Енглези неће изаћи у сусрет и да настоје да нас пошто пото предаду краљевској мисији у Напуљ одлучисмо да се јавно изјаснимо да смо ми за НОБ и да желимо да се ставимо на располагање Врховном штабу НОБ и ПОЈ у Југославији, ради борбе против њемачких окупатора. Овим нашим изјашњењем били су ошамућени краљевски официри и њихови пријатељи Енглези. Они су затим наредили да се издвоје сви они који то желе. Била је тешка ситуација за нас, јер смо се сада нашли пред другим непријатељима. Нијесмо се хтјели издвајати од осталих који су се колебали, него смо хладнокрвно наставили упорну борбу и убјеђивање. Али су краљеви официри помоћу својих пријатеља Енглеза сипали пропаганда против Партизана и НОБ-а, причали су све и свашта, хвалећи себе и краљевску владу. Најзад када све то није успјело енглески мајор преко тумача је саопштио да ће сваки онај који одбија да пође са краљвим официрима у Напуљ бити спороведен у логор код заробљених њемаца, и интерниран на неко острво у Африку. За тим су краљевци довели камионе и све они који су се опредјелили за њих повезли у Напуљ, тако смо ми остали издвојени. Упорно захтијевајући од Енглеза да нас пусте да можемо бар пјешке да се крећемо кроз слободну територију да идемо у Југославију да смо за НОБ за борбу против окупатора. Али Енглези никако нијесу дозволили, нити су прихватили наше захтјеве. Када смо виђели да неће да нас пусте да се слободно крећемо нити да нам даду превозна средства тамо куда ми захтијевамо, одлучили смо да се склонимо у једну шуму, то јест да бјежимо. Изнурени, без новца и хране у слабој одјећи и без оружја, побјегли смо ноћу у једну шуму која је била неколико километара удаљена. У овој шуми смо остали 2 дана и 2 ноћи. Мучила нас је зима, а и глад. У то вријеме њемци су извршили контраофанзиву на савезничке положаје и одбацили су савезнике натраг у централну Италију -----, тако да су поново окупирали онај терен гдје смо се ми у то вријеме налазили. Борећи се под најтежим условима наши другови

Комунисти су предузели поред осталог и мјере, да све оне другове који су били за НОБ. Излаз је био једино да се повучемо у унутрашњост Италије што смо и учинили. Сад поново настаје тешко стање за мене, јер сам морао да се борим у туђој земљи. Снежје је почео падати, ја са још једном групом другова у шуми, непријатељ на свакој страни, говорити ни речи, изнемоглост, глад, слабо одјевени морлаи смо да се скривамо од свакога по италијанским пустињама. Живио сам у шумама по неколико дана без игде ичега за живот. Да би нешто створили требало је отети од непријатеља. А да би то урадили требало нам је оружје. А до оружја у тим пустињама није било лако доћи. Ево како смо дошли до оружја: Сакупили смо нешто новца од оних другова који су имали неку лиру или фунту и нешто одјеће те смо купили 2 ловачке пушке слабог квалитета у италијана (цивила) и мало муниције. Са ове двије пушке отели смо још двије, а нешто касније још 10 и тако смо се наоружали. Борећи се у таквим условима, наши другови (комунисти) су предузели мјере ради окупљана свих оних Југословена, који неће у краљеву војску и који су вољни да се боре под заставом КПЈ. Тако у врло кратком времену наша група нарасла је од преко 200 југословена. Формирали смо батаљон, коме смо дали име "ТИТО". Овај батаљон је имао задатак да се бори против непријатеља и да окупља све оне југословене који су избјегли из логора и затвора, а није хтјели да се пребаце у домовину нити савезничку солобођену територију. Када су њемци сазнали за нас они су нас напали са јачим снагама послје жестоке борбе уз многе губитке били смо приморани да се повлачимо. Гоњени од њемачкиг чета и италијанских фашиста морали смо се повући у највеће пустиње централен Италије. Падао је снег и било је страховито хладно, а како смо у својим редовима имали исцрпљене и старе људе, стање је било више него тешко, јер смо били салбо одјевени остали и без муниције и без хране. Исцрпљени у логорима и затворима, а касније о италијанским пустињама људи су умирала и њихове кости су остајале у тим пустињама врло слабо закопане у земљу. Стално нападани и гоњени од стране њемачких банди у Италији, још више смо исцрпљени. Почетком 1944.године у предјелу централне Италије пао је велик снег, тако да је било немогуће да се крећемо по планинским предјелима. Видећи ово Њемци су своје снаге развили у мање лакопокретљиве јединице, наоружане лаким пешачким оружјем и пресвучени у бијеле униформе. Те и такве јединце су било врло покретљиве, јер су собом носили скије. Тек крајем 1944. године захваљујући друговима италијанским комунистима успјели смо бродом да стигнемо до Виса и ставимо се на располагање снагама НОВОЈ.

Војин Гајевић у Готовуши код Пљеваља
зима 1945/46.,
чишћење терена од остатака ЈВУО

Доста има живих свједока када је рат завршен да је настала трка за аутомобилима, прављење вила и викендица, трка око избора плацева минералних бања, морских обала љепших излетишта, Бриони, Плитвичка језера, Игало, врњачка бања Матарушка, Теслић, насељавање у најљепше хотеле бањска љечилишта, разна језера биоградско, окридско, дојранско, жабљачко (Црно) и др. овакав поступак већег броја руководећих људи морао је да шокира праве Комунисте, који се нијесу слагали са оваквим поступцима, јер су увиђали да се овим радњама не може дуго, и да се не компромитује Комунистичка партија Југославије. Један број поштених људи (комуниста) међу којима сам се и ја налазио био сам шокиран, јер сам покушавао путем критике и самокритике покушам да покажем оним људима што су намејрно или ненамјерно залутали у КПЈ, не може ићи

даље, а да се наш рад у КПЈ не осуди од стране народних маса. Међутим десило ми се да за ту критику иако је била другарска добронамјерна и истинита добијем премјештај и последњу опомену, као и бојкот, тако да они људи на које се та критика односила су насјели и на клевете, оговарања па и јавно пријетњом на физички обрачун са мном да ствар буде за мене тежа. Челници наше УДБЕ у Пљевљима и сав ЦК КПЈ Срески Одбор и сви директори предузећа у мјесто да ствар испитају и да дозволе мене да докажем истину и ствар истјерају на чистини они сав жар сручују на мене и најзад ме отпуштају из посла иако сам ја био увјек на свом мјетсу изванредно дисциплинован иако сам све добијене задатке извршавао на вријеме. Овдје ћу навести само три случаја мог премештања: прво моје премештање било је избацавање из службе државне безбедности и постављање у Шумско инд.предузеће Велимир Јакић за радника у тамошње персонално одјељење у коме ја до тада никад нијесам био да ту морам радити или поднијети отказ. Да би зло било горе и да би ме приморало да дам отказ Директор тога предузећа Срето Деспот предратни жандар Стојадиновићев и пратилац до капитулације је 1941 до 1945 радио у Нинбергу у Њемачкој а 1945 године дошао у Пљевља и оженио се кћерком најреакционарнијег четника попа Прокопија (Прела Шилка из Пљеваља) а по налогу шефа УДБ-е из Пљеваља - директор Срето Деспот сазива читав персонал који је тада бројио 83 службеника и саопштава свима и каже”долази нам у наше предузеће један харангер односно критизер који по казни премјештен из одсјека унутрашњих послова Војин Гајевић из Матаруга пазите! Са њим поступати само по службено никакве друге разговоре нити службена акта, као ни податке њему не давати?”

Када сам ја дошао тамо директор је мене примио као да је љут на читав срески одбор као да ја тамо код њега немам што да радим и да сам сувишан. Тај дан мога ступања у шумско предузеће В.Јакић у Радосавац никад радо смрти не могу заборавити. Могу Вам рећи да бих радо и радо напустио пљеваљске назови патриоте и пошао у Козицу на згариште моје предратне куће коју су току рата са свим помоћним згардама спалили срби комшије кумови и др. али нисам могао због своје дјеце већ сам неколике године издржао на том мјесту чак сам био касније и предсједник партијске организације у читавом В. Јакићу.